

Lägstalöner och den svenska modellen

En studie av lägstalönernas
betydelse för löner och
sysselsättning inom detalj-
handeln och hotell- och
restaurangbranschen

Innehåll

sid

Sammanfattning	3
Inledning	4
Källor	5
Lägstalöner i privata detaljhandels-, samt hotell- och restaurangavtalet	6
Experiment med sänkta socialavgifter för unga	9
En blick på låglönemarknaden	13
Låga lägstalöner och ungdomars sysselsättning	15
Avslutning - vilket samhälle vill vi ha?	16
Källor och underlag	18

Sammanfattning

Lägstalönerna fyller en mycket viktig funktion i den svenska modellen. Trots detta höjs höga röster från arbetsmarknadens parter och den borgerliga regeringens allierade att lägstalönerna ska sänkas eller frysas. Argumenten är att sänkta löner leder till fler arbetstillfällen för unga. Det finns i samhällsdebatten en stor okunskap om lägstalönerna, denna rapport syftar till att öka kunskapen kring lägstalönerna och deras betydelse.

Rapporten visar tydligt hur viktiga lägstalönerna är för att motverka lönedumpning och utbredning av extrema låglönemarknader i Sverige. För unga vuxna som redan har låga löner och dåliga villkor är de avgörande för att hålla upp lönenivåerna. Även för äldre spelar lägstalönerna en viktig direkt och indirekt roll för lönestrukturerna i branscherna. Rapporten landar i slutsatsen att det knappast kan sägas vara kostnadsskäl som gör att arbetsgivare inte anställer fler unga. Snarare ligger det nära att anta att branscher som ska kunna fungera behöver någon slags balans mellan arbetskraft som har erfarenhet och arbetskraft som har mindre erfarenhet. Inom detaljhandeln och hotell- och restaurangbranschen är en bra bit över 50 respektive 60 procent av alla anställda idag under 30 år.

I rapporten undersöks också vilket resultat regeringens försöksverksamhet med sänkta socialavgifter för unga har gett. Sänkningen har till sin konstruktion en liknande effekt som en mycket kraftig sänkning av lägstalönerna för denna grupp. Trots att satsningen, enligt regeringens egna beräkningar, kostade 14 miljarder under 2011 går det inte att se någon ökning av antalet unga anställda inom detaljhandel och hotell och restaurang.

Rapporten landar i slutsatsen att sänkta eller frysta lägstalöner inte skulle öka sysselsättningen bland unga. Däremot skulle det kunna få stora strukturella effekter och öppna upp för extrema låglönemarknader liknande dem som finns i de anglosaxiska samhällsmodellerna.

Inledning

Lägstalönerna¹ i kollektivavtalen har en central funktion i den svenska modellen. För det första har de en socialpolitisk funktion att motverka fattigdom, lönedumpning och utbredningen av extrema låglönemarknader. I motsats till samhällsmodeller som tillämpas i andra länder finns det i Sverige ingen acceptans för stora låglönemarknader. Lägstalönerna har också lönepolitiskt den största betydelsen för arbetare inom privat och offentlig tjänstesektor, där den stora majoriteten är kvinnor. I jämförelse med övriga samhället har kvinnor inom privat och offentlig tjänstesektor relativt låga löner. Lägstalönernas konstruktion syftar till att hålla upp lönestrukturen i dessa sektorer och fyller därför också en viktig jämställdhetsfunktion.

För det andra har lägstalönerna också en näringspolitisk funktion. I den svenska modellen är tanken på att rädda arbetstillfällena med hjälp av lägre löner i grunden något främmande. Det är inte så man ska utveckla ett samhälle. Tvärtom är tanken att lönerna ska hållas uppe för att upprätthålla ett omvandlingstryck i de olika branscherna. På så sätt stimuleras företag att utvecklas genom att hitta tekniska och organisatoriska förbättringar. Det innebär i sin förlängning att sysselsättning med lägre produktivitet slås ut. Det är inget konstigt med det. Inom jordbruket sysselsattes för hundra år sedan en majoritet av arbetskraften. Nya brukningsmetoder, nya organisationsformer, och nya maskiner har utvecklat jordbruket och gjort att endast någon procent sysselsätts. Genom den höjda produktiviteten frigörs resurser och den ekonomiska tillväxten gynnas. Lägstalönerna har betydelse för denna process, inte minst i tjänstesektorer som handel och hotell- och restauranger. Branscherna utvecklas genom att företagen gradvis ersätter lågbetalda jobb, med högre betalda och mer produktiva. Dock är det viktigt i den svenska modellen att de som i denna process slås ut från arbetsmarknaden kan ställa om till nya arbeten. Därför behövs för acceptansen av omvandlingstrycket en politik för omställning, med bland annat en hög a-kassa och en aktiv arbetsmarknads- och utbildningspolitik.

Trots lägstalönernas viktiga funktioner för den svenska modellen har näringslivsorganisationer och deras allierade, men även den borgerliga regeringen, höjt sina röster för att lägstalönerna ska sänkas eller frysas. I samhällsdebatten framförs många argument, bland annat att det skulle leda till fler sysselsatta ungdomar. Det finns i samhällsdebatten en stor okunskap om lägstalönerna. Denna rapport syftar därför främst till att öka kunskapen om lägstalönerna och deras betydelse. Det görs i tre delar.

I den första delen behandlas lägstalönerna inom de två största avtalen för arbetare inom detaljhandeln och hotell- och restaurangbranschen. Hur ser lägstalönerna ut, hur många anställda går på lägstalöner? Vilken roll har lägstalönerna för att motverka lönedumpning och för hela lönestrukturen?

I den andra delen görs en studie av det politiska experimentet med sänkta socialavgifter för unga. Det har i sin funktion liknande effekt som en mycket kraftig sänkning av lägstalönerna för denna grupp. Hur stor skulle en motsvarande sänkning av lägstalönerna vara? Vilken betydelse har detta experiment haft för ungas sysselsättning i branscher som detaljhandeln och hotell- och restaurang?

I den tredje och sista delen görs en komparativ studie av detaljhandeln och hotell- och restaurang mellan Sverige och USA - ett land i den anglosaxiska modellen, vilket är den svenska modellens motsats. Hur påverkar den mycket låga lägstalönen i USA de dominerande yrkena inom dessa branscher? Hur påverkar detta ungas sysselsättning i relation till äldre grupper?

¹ I kollektivavtalssammanhang benämns dessa som minimilöner, men i den allmänna debatten har begreppet lägstalöner kommit att bli dominerande varför detta begrepp används i denna rapport. Ibland används också begreppet ingångslöner. Det är dock något oprecist, eftersom lägstalönen nödvändigtvis inte är en ingångslön. För många avtalsområden har det dock denna karaktär i praktiken.

Källor

Den huvudsakliga källan för del ett och två i denna rapport är den partsgemensamma lönestatistiken. Den samlas på uppdrag av parterna in av Svenskt Näringsliv i september varje år för hela den privata arbetsmarknaden. Det är en individstatistik som delas upp på avtalsområden och innehåller uppgifter om lönekomponenter, arbetstider, yrkeskoder med mera. Denna statistik ligger också till grund för SCB:s strukturlönestatistik, som dock i offentliga statistiken omvandlas till näringsgrenar².

De avtalsområden som undersöks är de två största avtalen för arbetare 18-64 år inom detaljhandeln och hotell- och restaurang. Det privata detaljhandelsavtalet motsvarar 132 573 individer, och hotell- och restaurangavtalet motsvarar 69 019 individer. Genomgående är det viktade värden som anges.

Övriga källor som används är svensk och internationell offentlig statistik. Vid jämförelse mellan dessa och den partsgemensamma statistiken finns osäkerheter beroende på olika definitioner. Dessa osäkerheter har begränsats så långt som möjligt genom att använda löner för likartade yrken.

² Enligt parternas överenskommelse ska statistiken enligt första paragrafen i statistikavtalet användas för följande ändamål. ”Syftet med denna statistik är att ge information om lönelägen, löneutveckling och liknande samt utgöra ett underlag för förhandlingsberäkning. Utöver detta har lönestatistiken användningsområde som informationskälla i förhållandet till samhället, till exempel Statistiska Centralbyrån, massmedia, vetenskapligt forskningsarbete och liknande”.

Lägstalöner i privata detaljhandels-, samt hotell- och restaurangavtalet

Internationellt är det vanligt att det finns lagstadgade lägstalöner som det är förbjudet att underskrida. Oftast är det en lön som är lika för alla branscher oavsett hur dessa ser ut. I en arbetsmarknadsmodell som den svenska där parterna har ansvaret för lönebildningen är lägstalönerna mer utvecklade och anpassade till de mer speciella branschstrukturerna. Ett särdrag är att det vanligen inte handlar om *en* lägstalön. Det går därför aldrig att svara enkelt på frågor som: Vad är lägstalönen för restauranganställda, eller för detaljhandelsanställda? Det finns helt enkelt inte en lägsta lön utan olika lägstalöner för olika kategorier.

Heltidsanställdas lägsta löner per månad enligt kollektivavtal 2010			
Hotell-och restaurangavtalet		Detaljhandelsavtalet	
Kvalificerade yrkesarbetare med 6 års yrkesvana	20 400	Efter fyllda 18 år förvärvad branschvana om 3 år	19 535
Yrkesarbetare med 6 års yrkesvana	19 165	Efter fyllda 18 år förvärvad branschvana om 2 år	18 245
Kvalificerade yrkesarbetare med mindre än 6 års vana	19 016	Efter fyllda 18 år förvärvad branschvana om 1 år	17 910
Yrkesarbetare med mindre än 6 års vana (lägstalön vuxen)	17 781	19 år (lägstalön vuxen arbetare)	17 325
Ungdomslön 19 år	15 087	18 år	17 005
Ungdomslön 18 år	13 697	17 år	12 101
Ungdomslön 17 år	13 010	16 år	11 601
Ungdomslön under 17	11 637		

Källa: Kollektivavtal för detaljhandel, samt hotell- och restaurang 2010/2011 (arbetare).

Lägstalönerna är historiska skapelser. Parterna i olika branscher har utifrån sina förutsättningar och intresseavsättningar under historiens gång förhandlat om avtalen där lägstalönerna varit en av flera pusselbitar för att nå fram till överenskommelser. Det har utvecklats olika koncept för att garantera en minsta lön och för att se till att de uppfyller sitt socialpolitiska syfte. I Hotell- och Restaurangavtalet finns åtta olika lägstalöner där man skiljer mellan yrkeskategorier, yrkesvana och ålder. I Detaljhandelsavtalet skiljer man mellan branschvana och ålder. Historiskt har dock lägstalöner även inom detaljhandeln varit satta utifrån olika branscher, yrken, regioner, åldrar, branschvaneår, och till och med utifrån kön. På 1950-talet fanns för detaljhandeln närmare 3 700 olika lägstalöner. Idag finns ”endast” sju.

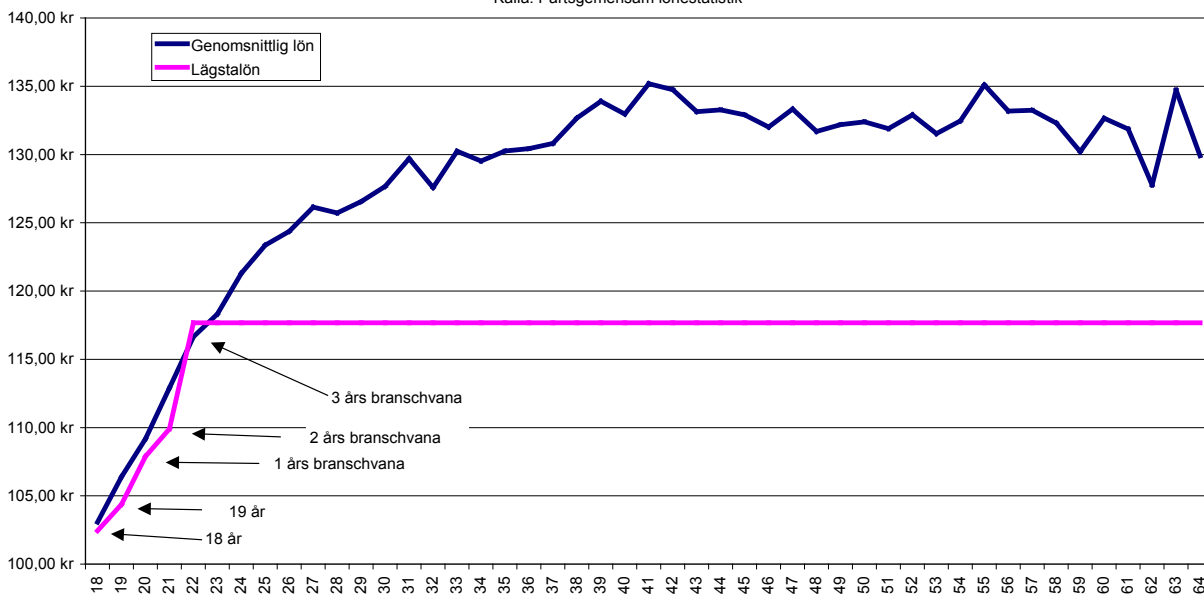
Då det finns många lägstalöner uppstår ett problem när man ska jämföra lägstalöner mellan branscher och mellan länder. En metod som kommer att användas i denna rapport är att använda sig av den lägsta lön som en vuxen arbetare utan erfarenhet är garanterad. I detta fall är det för detaljhandeln 19-åringens lägstalön på 17 325 kronor för heltidsanställda, eftersom det i praktiken är så att en nyanställd 40-åring inte garanteras högre lön än denna. För hotell- och restauranger är motsvarande yrkesarbetarens 17 781 kronor.

En tanke bakom lägstalönerna i den svenska modellen är att de ska utgöra ett skydd mot lönedumpning och hålla upp en rimlig löneutveckling. Hur pass väl klarar konceptet med minimilöner detta? I följande diagram har de faktiska lönerna för olika åldrar, relaterats mot lägstalönerna i de olika avtalen.

Genomsnittlig lön och lägstalön i privat detaljhandel 2010

Ålder 18-64 år

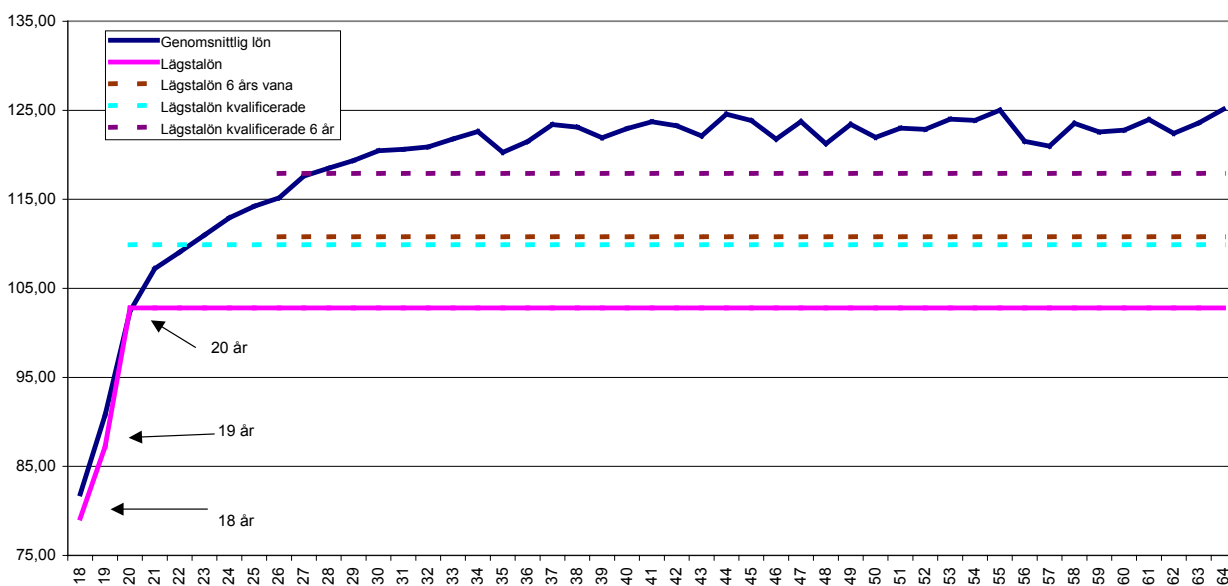
Källa: Partsgemensam lönestatistik

Genomsnittlig lön och lägstalön Hotell- och restaurangvärdet 2010

Ålder 18-64 år

Källa: Partsgemensam lönestatistik

Fotnot: Timlönerna kan inte jämföras då avtalen har olika divisorer. Detaljhandelsavtalet har 166 och Hotell- och restaurangavtalet har 173.

Följer man diagrammen ser man hur lägstalönerna håller upp den genomsnittliga lönen. Att de därmed motverkar lönedumpning i dessa pressade sektorer kan man sluta sig till. Ser man till de yngsta åldrarna ligger genomsnittlig lön och lägstalön nära varandra. Det betyder att flertalet i dessa endast har lägstalönen. När man kommer upp i åldrarna stiger den genomsnittliga lönen relativt snabbt över rådande lägstalöner. Det betyder att färre av de äldre går på lägstalöner. Trots det finns det i varje ålder många individer som inte får mer än lägstalönen. Bland 45-åringar finns de som har lägstalönen för 19-åringar, likväl som lägstalöner med olika branschvana. Med andra ord finns det genom hela lönestrukturen påverkan från lägstalönerna på genomsnittliga löner.

En vanlig fråga är hur många det är som har lägstalöner. Först är det viktigt att konstatera att det inte går att få ett hundra procentigt korrekt svar på detta, då det inte finns någon särskild kod för lägstalöner. En metod som kan användas är att räkna antalet individer som exakt ligger på någon av de faktiska lägstalönerna som finns i avtalet*.

Andel av de anställda som har någon lägstalön enligt kollektivavtal 2010		
	Detaljhandels- avtalet	Hotell- och restaurangavtalet
18 år	76 %	70 %
19 år	62 %	67 %
20-24 år	34 %	52 %
25-64 år	10 %	26 %
Alla	18 %	36 %

Källa: Partsgemensam lönestatistik

Med denna metod får man fram att 18 procent av alla anställda i detaljhandeln och 36 procent inom hotell- och restaurang har en lön som ligger på lägstalöner. Men det finns skillnader i grupper. Om man till exempel ser till 18- och 19-åringar så är det en stor majoritet av dessa som ligger på lägstalönerna. Även för unga vuxna i åldrarna 20-24 år har lägstalönerna stor inverkan. Denna grupp av ungdomar är också redan mycket utsatta på arbetsmarknaden med redan låga löner, korta arbetstider och otrygga anställningar. Utan höjningar av lägstalönerna skulle en redan ansträngd ekonomi och pressad livssituation sannolikt bli betydligt svårare. Det är också så att även de som ligger över lägstalönerna faktiskt har en ganska liten skillnad ned till den, vilket framgår av diagrammen.

Även om lägstalönerna har störst direkt betydelse för unga och unga vuxna så är de inte oviktiga för den äldre arbetskraften i dessa branscher. För det första har de en direkt effekt på att hålla upp lönerna för tio procent i detaljhandeln, och för 26 procent i hotell- och restaurangbranschen. För det andra har de en indirekt effekt då de utgör ett golv från vilket äldre och mer erfaren arbetskraft vill ha ett ”respektavstånd” till.

Med andra ord kan man dra slutsatsen att lägstalönerna har en viktig funktion för att hålla upp lönerna i hela branschen. Inte minst är denna funktion viktig då både detaljhandel och hotell- och restaurang är branscher med mycket stor omsättning av personal. Mellan 30-40 procent av alla anställda är nya efter ett år.

Skulle lägstalönerna frysas skulle det medföra stora konsekvenser för genomsnittliga löner och därmed för hela lönestrukturen. De nya anställda skulle i så fall komma in på den lägre frysta lägstalöner, vilket skulle leda till ett lönetryck nedåt för hela kollektivet. Nästa år skulle löneutvecklingen för stora grupper utgå från denna lägre lägstalön, samtidigt som ytterligare stora grupper skulle komma in på den ännu frysta minimilöner. Inom några få år skulle löneläget för hela branscherna falla igenom. Om man hypotetiskt tänker sig en omsättning av personal på 40 procent och att alla dessa kommer in på den frysta minimilöner, så skulle ett avtal på fyra procents löneökning inte bli fyra procent utan ner mot 2,5 procent för avtalsområdet. En annan allvarlig konsekvens skulle vara för arbetet med jämställda löner. Detaljhandeln och hotell- och restaurangbranschen är tillsammans med kommunala sektorn de största kvinnodominerade branscherna. En eventuell frysning av lägstalönerna på dessa områden skulle därför snabbt öka löneklyftan mellan män och kvinnor i Sverige.

* Metoden har för- och nackdelar. Fördelen är att det är företagens egna uppgifter på just timlön som anges, vilket ger större exakthet. Nackdelen är att det finns ett bortfall bland annat beroende på vissa prestationslöner. En alternativ metod är att beräkna alla individers totalt utbetalade lön för tid och prestation, och dela det med antalet arbetade timmar. Fördelen är att alla kommer med. Nackdelen är att avrundningar gör att individerna på lägstalön klustras runt lägstalönerna med några öre upp och ner. Detta kan kompenseras genom att man beräknar antalet individer kring lägstalönerna plus/minus 5 öre/timme. Skillnaden mellan metoderna blir dock liten. För detaljhandeln blir andelen på lägstalön 16 procent och för hotell och restaurang 35 procent.

Experimentet med sänkta socialavgifter för unga

Den svenska modellen med partsförhandlade lägstalöner har med internationella mått mätt ett relativt gott skydd mot lönedumpning. I länder med lagstiftade lägstalöner är dessa mätt som andel av genomsnittlig lön lägre än i Sverige och andra nordiska länder. Ett av de mest frekventa argumenten mot lägstalönerna är att de bidrar till högre arbetslöshet bland unga. Detta argument utgår från att ungdomsarbetslöshet i grunden orsakas av det skulle vara ett kostnadsproblem för arbetsgivare att anställa ung arbetskraft. Mot detta argument står dock att det internationellt sett inte finns något samband mellan lägstalönernas relativa storlek och sysselsättning bland unga³.

Detaljhandel och hotell- och restaurang har under lång tid varit de branscher där störst andel unga arbetar. I genomsnitt för hela Sverige är andelen 15-24-åringar som har en anställning cirka 11,5 procent. I detaljhandeln är andelen 18-24-åringar 34 procent, och i hotell och restaurang hela 45 procent. Ser man till unga under 30 år är andelen anställda 52 procent i detaljhandeln, och 62 procent inom hotell och restaurang. Det är med andra ord de två stora ungdomsbranscherna inom den privata sektorn i Sverige.

Trots detta faktum pekas ofta just dessa två branscher ut för att ha för höga lägstalöner och för att det hindrar unga från att bli anställda⁴. Varför just de branscher som sysselsätter mest unga pekas ut för att de hindrar unga att anställas är naturligtvis en fråga i sig. Samtidigt har dock alliansregeringen faktiskt genomfört ett socialt experiment som gör det möjligt att empiriskt kontrollera om ungdomars sysselsättning i dessa två branscher har med för höga lönekostnader för unga att göra. En av de åtgärder som genomförts har varit att sänka arbetsgivaravgifter för unga. Sänkningen har genomförts i flera steg där såväl avgifter som gruppen som omfattas ändrats.

Den 1 juli 2007 sänktes socialavgifterna för unga 19-25 år från 32,42 procent till 22,71 procent. Den 1 jan 2009 utvidgades experimentet kraftigt. Då sänktes socialavgifterna till 15,49 procent och omfattar nu alla unga som under innevarande år fyller 26 år.

Denna socialavgiftssänkning kan för just unga som är 26 år och yngre kostnadsmässigt ses som jämförbar med en riktad sänkning av lägstalönerna för dessa grupper. I tabellen nedan visas effekten på några lägstalöner för att uppnå samma kostnadsverkan som socialavgiftssänkningen.

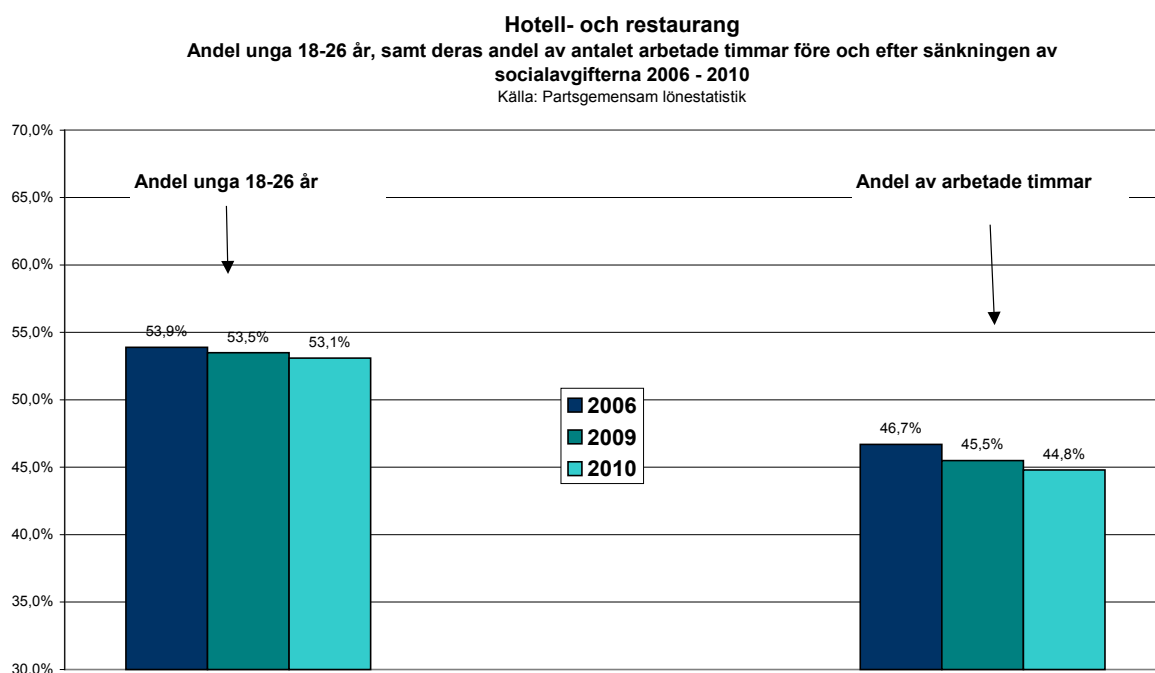
Effekt på några lägstalöner för att uppnå samma kostnadssänkning som nedsättning av socialavgifterna för unga				
	Lägstalön 2010	Ny lägstalön ekvivalent med nedsättning	Sänkning kronor	Sänkning procent
Detalj 3 års vana	19 535	17 167	- 2 368	13,8 %
Detalj 19 år	17 325	15 225	- 2 100	13,8 %
HRF kvalificerade	19 016	16 711	- 2 305	13,8 %
HRF yrkesarbetare	17 781	15 626	- 2 155	13,8 %

³ Kristoffer Arvidsson Thonäng, Lägstalöner, lönespridning och arbetslöshet bland unga vuxna, LO-rapport maj 2011.

⁴ Bland annat finansminister Anders Borg på ett seminarium om långtidsutredningen 3 februari 2011. Där pekade han särskilt ut lägstalönerna inom avtalen för detaljhandel, hotell och restaurang, samt kommunal som ett problem för ungdomsarbetslösheten.

Som framgår av tabellen så är effekten relativt kraftfull. Den motsvarar för dessa lägstalöner lönesänkningar motsvarande 2 100 – 2 400 kronor per månad, eller totalt 13,8 procent. Det kan jämföras med det senaste tvåårsavtalet 2010/2011 där lägstalönerna höjdes med i genomsnitt 368 kronor per månad för hotell och restaurang, och 388 kronor per månad för detaljhandeln.

Om det vore så att det fanns kostnadsskäl för arbetsgivare att undvika att anställa unga borde därför detta ha gjort unga 18-26 år mer eftertraktade som arbetskraft. I en tidigare studie gällande läget 2009 undersöktes om det gett någon effekt på dessa två avtalsområden. I denna visades att andelen unga inte ökat, utan snarare minskat något⁵. Nu har det gått ytterligare ett år och man skulle kunna tänka sig att arbetsgivarna än mer lärt sig att anpassa sig till det mycket lägre priset på ung arbetskraft. När underlaget för statistiken samlades in i september 2010 hade sänkningen varit i kraft i tre år, och i sin utvidgade form i ett och halvt år. På denna tid borde rationella aktörer ha anpassat sig till den nya prisbilden, och med en omsättning på mellan 30-40 procent per år i dessa branscher borde man se en ökad andel i åldrarna 18-26 år – givet att det är kostnadsskäl som ligger bakom.

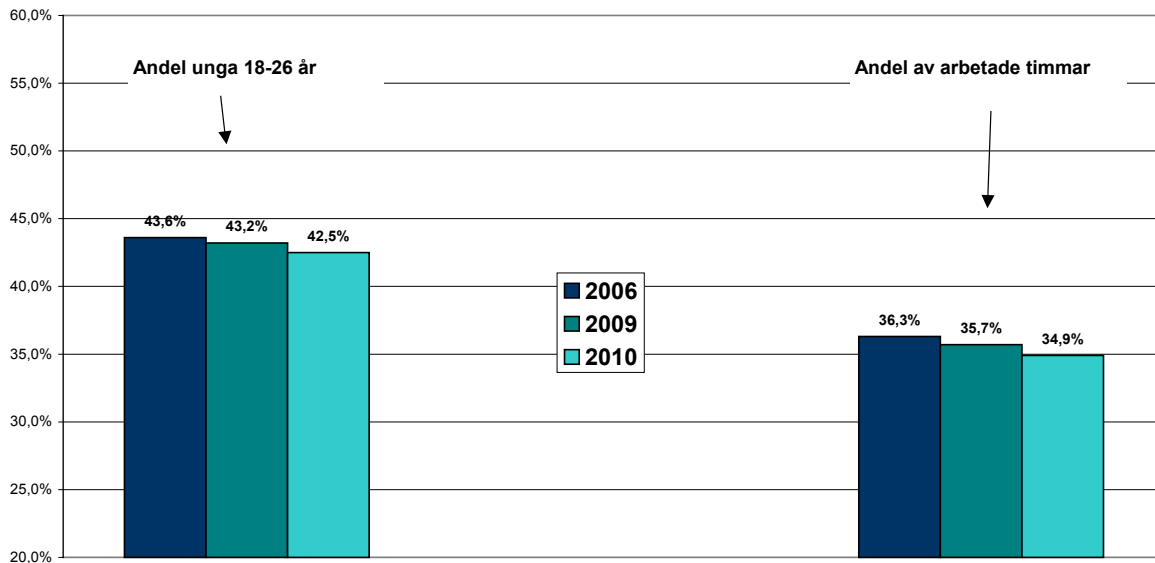

Startåret 2006 används eftersom då var socialavgifterna lika för alla löntagare. Av statistiken framgår det att andelen unga arbetande i både detaljhandeln och hotell- och restaurangbranschen inte ökat sin andel. Tvärtom fortsätter andelen unga 18-26 år att minska och är totalt cirka 1 procentenhet lägre än före sänkningen.

Ser man till antalet arbetade timmar för åldersgruppen 18-26 år är den lägre generellt beroende på att kortare deltider är mer vanligt bland yngre än äldre. Men även här är antalet arbetade timmar för 18-26-åringar färre som andel än vad de var före sänkningen av socialavgifterna – cirka 1,5 till 2 procentenheter.

⁵ Linnea Björnstam & Josefine Boman, Företagsbidrag istället för jobb, Handels rapporter juni 2010.

Privat detaljhandel
Andel unga 18-26 år, samt deras andel av antalet arbetade timmar före och efter sänkningen av socialavgifterna 2006 - 2010
 Källa: Partsgemensam lönestatistik

Hur ska man tolka detta? För det första tyder resultatet på att det knappast kan sägas vara kostnadsskäl som gör att arbetsgivare inte anställer fler unga – åtminstone inte på dessa båda stora avtalsområden. En rimlig tolkning är att det redan före sänkningen av socialavgifterna 2007 inte var så att löneläget bland unga eller lägstralöner på något sätt hindrade arbetsgivare från att anställa unga. Båda dessa stora arbetsmarknader var därför sannolikt redan ”mättade” på ung arbetskraft. Det tyder den stora andelen unga på. En bra bit över 50 respektive 60 procent av alla anställda var under 30 år. Det är befogat att anta att branscher som ska kunna fungera och utvecklas väl behöver en balans mellan arbetskraft som har erfarenhet, och arbetskraft som har mindre erfarenhet. Det kan därför vara så att dessa båda branscher utvecklats och på marginalen kräver erfaren arbetskraft med högre produktivitet. Givet att produktiviteten generellt är lägre i gruppen 18-26 år så kan det påverka arbetskraftsbehovet i branscherna. En slutsats som är rimlig av detta är att sänkta eller frysta lägstralöner inte ökar sysselsättningen av just unga. Däremot skulle det kunna få stora strukturella effekter och öppna upp för extrema låglönemarknader liknande dem som finns i de anglosaxiska samhällsmodellerna (se nästa avsnitt).

För det andra går det inte att komma ifrån en diskussion om det politiska ansvaret för detta storskaliga samhällsexperiment. Denna sänkning av socialavgifterna för unga har kritiserats kraftigt såväl före som efter införandet⁶. Det som kritiserats är att subvention ges till företagen baserat på alla anställda i åldersgruppen. Företag som redan har stor andel unga fick därmed skattemedel utan att behöva anställa någon ung alls. Dessutom är dödviktseffekten, det vill säga att många skulle anställas även utan subventionen, betydande. Om det sker någon sysselsättningsökning i den gynnade gruppen skulle den i så fall bero på undanträngning av andra grupper. Den samlade kritiken har utgått från att det är en dyr och ineffektiv metod, och därmed en misshushållning av skattemedel och ekonomiska resurser.

⁶ Se till exempel: Handels remissvar på ”Nedsättning av socialavgifter för personer mellan 19 och 24 år”, 2007-01-10. IFAU remissvar på ”Kraftfullare nedsättning av socialavgifter för unga,” 2008-05-26. Riksrevisionen, Sänkta socialavgifter - för vem och till vilket pris? (2008), Konjunkturinstitutet, Konjunkturläget dec 2008, s 111-113. Finanspolitiska Rådets rapport 2011, s 278-279.

Regeringen beräknar själv att kostnaden (skatteutgifterna) för de sänkta social- och egenavgifterna för alla unga som under 2011 fyller 26 år är knappt 14 miljarder kronor (2010 13,6 och 2011 13,9 miljarder)⁷. Med resultaten från denna undersökning är det svårt att se om det över huvud taget skapats några extra jobb för ungdomar. Snarare verkar det som om sänkningen är ett extra bidrag till företagen och dess ägare. Som exempel på detta tjänade McDonalds, enligt egna uppgifter, 140 miljoner kronor på sänkningen bara under 2009*.

Om man vill höja sysselsättningen bland unga så skulle 14 miljarder kunna användas betydligt mer effektivt. En stor del av arbetslösheten bland unga beror på avsaknad av fullständiga gymnasiebetyg, och låga kunskaper i yrken som har brist på arbetskraft. Med anledning av det borde satsningar på kunskapslyft, arbetsmarknads- och yrkesutbildning vara prioriterat. För jämförelsens skull - och för att förstå värdet av 14 miljarder - skulle man kunna rikta dessa resurser till offentlig sektor där det finns eftersatta behov, och skapa traineeanställningar som sedan ska övergå till reguljära jobb. Om man tänker sig heltidslöner på 25 000 kronor per månad (+ 50 procent socialavgifter och andra personalkostnader) så skulle det motsvara drygt 31 000 heltidsjobb.

Den politiskt intressanta frågan är dock hur länge man kan fortsätta att använda 14 miljarder årligen till ett experiment som har så tveksamma effekter?

⁷ Budgetpropositionen för 2011, Regeringens skrivelse 2009/10:195 Redovisning av skatteutgifter 2010.

* http://svt.se/2.22620/1.2201696/mc_donalds_tjanar_140_miljoner_pa_sankningensenaste_

En blick på låglönemarknaden

Ett annat tillvägagångssätt för att sätta den svenska modellen med lägstalöner i ett perspektiv är att göra en komparativ studie med det som kan ses som den svenska modellens motsats – den anglosaxiska modellen. Syftet med en sådan jämförelse är att fördjupa kunskapen om lägstalönernas roll i den svenska modellen, samtidigt som det finns lärdomar att dra av andra modeller – inte minst för den svenska samhällsdebatten.

Som alltid när det gäller internationella jämförelser är det dock viktigt med reservationer för resultaten. Det är nämligen svårt att jämföra löner och arbetsmarknader mellan olika länder. Branscher och näringsliv ser olika ut. Det finns olika definitioner av branscher, yrkesgrupper, och lönebegrepp. Statistiken samlas in på skilda vis och måste hämtas från olika källor. Om man dock är medveten om att det finns osäkerheter i jämförelserna kan de ändå ge tillräckliga kunskaper givet att man strävar efter att göra jämförelserna så säkra som möjligt.

Några fakta om löneläget och arbetsmarknaden 2010 i Sverige och USA⁸

Genomsnittlig lön alla yrken USA	26 700 kr
Genomsnittlig lön alla yrken Sverige	27 300 kr
Federalt lagstiftad lägstalön USA	9 048 kr
Avtalad lägstalön vuxen (detaljhandel) Sverige	17 325 kr
Avtalad lägstalön vuxen (hotell/restaurang) Sverige	17 781 kr
Lägstalön som andel av genomsnittlig lön USA	34 %
Lägstalön som andel av genomsnittlig lön Sverige	63 %
Arbetslöshet USA 2010	9,6 %
Arbetslöshet Sverige 2010	8,4 %

En jämförelse med USA är av intresse eftersom deras genomsnittliga lön uppräknat till heltid per månad är i stort sett lika med den som finns i Sverige. Samtidigt finns dock en fundamental skillnad i det att den amerikanska modellen har en lagstiftad lägstalön på mycket lägre nivå. I USA är den federala lägstalönen 7,25 dollar per timme⁹. I svenska kronor motsvarar det 52,20 kronor per timme. Omräknat till en månadslön blir det 9 048 kronor för en heltidsanställd, vilket ska jämföras med de i Sverige avtalade lägstalönerna för vuxna på runt 17 500 kronor.

På vilket sätt påverkar denna skillnad de privata tjänstebranscherna inom detaljhandeln och hotell- och restaurang? Och vad kan vi lära oss av dessa skillnader? För att kunna göra så korrekta jämförelser som möjligt är det mest ändamålsenligt att titta på löner för yrken. För dessa finns ett internationellt statistiskt arbete med att få så likartade yrkesgrupper som möjligt i syfte att kunna jämföra dem. Då de yrkeskoder som finns i den partsgemensamma statistiken också ligger till grund för SCB:s statistik, är det möjligt att jämföra dessa med den amerikanska statistiken för olika yrken.

Inom detaljhandeln i Sverige finns två helt dominerande yrken för arbetare. Den största är försäljare i detaljhandeln som står för hela 82 procent av de anställda inom privata detaljhandelsavtalet, den andra är kassörer som står för 10 procent. Tillsammans utgör dessa båda yrken 92 procent av alla anställda. I USA är motsvarande yrken också dominerande, men fördelningen är mer jämn mellan dem. En orsak kan vara att man i Sverige aktivt arbetat på att få mer arbetsrotation så att rent kassaarbete i praktiken ska försvinna. I USA finns också till följd av de låga lönerna arbeten som trängts undan i Sverige, till exempel personer som packar ned varorna åt kunderna vid kassabandet.

⁸ Källa: Partsgemensam lönestatistik för detaljhandeln och hotell- och restaurang, sep 2010, BLS Occupational Employment and Wages, may 2010, SCB lönestruktur statistik hela ekonomin 2009 (uppräknat till 2010). OECD, Annual Labour Force Statistics. SEK/USD årsgenomsnitt 2010 = 7,20.

⁹ I en del delstater har man satt en högre minimilön. Den varierar i dessa mellan 8,00 till 8,50 USD.

Vid en ren jämförelse mellan dessa detaljhandelsyrken så ligger löneläget betydligt högre i Sverige. Medellönen i USA för en heltidsanställd är 14 972 kronor per månad för försäljare, och 11 858 kronor för kassörer. Det kan knappast råda någon tvekan om att det till stor del har med den låga lägсталönen på 9 048 kronor att göra. Ser man till lönespridningen inom yrkena så visar den att de extremt låga genomsnittliga lönerna slår igenom. I de låga lönerna vid percentil 10 (betyder att 10 procent tjänar mindre och 90 procent mer) ligger man nära den federala lägсталönen. Men även hos dem som tjänar mer inom yrket slår de låga lönerna igenom. Framförallt kan man inte hitta något stöd för att låga lägсталöner/ingångslöner skulle gynna dem som varit länge i branschen, eller att det skulle finnas någon god lönekarriär. Tvärtom verkar det tydligt så att de låga lägсталönerna påverkar hela yrkesgruppen så att den utvecklas till en extrem låglönegrupp.

Löner och lönespridning i Sverige och USA 2010 för de två största yrkena för arbetare inom detaljhandeln. Månadslön för heltid.						
Yrke / land	Medellön	Percentil 10	Percentil 25	Median 50	Percentil 75	Percentil 90
Kassörer detaljhandel						
Sverige	20 126	17 327	18 326	19 920	20 478	21 792
USA	11 858	9 417	10 040	11 073	12 655	15 455
Försäljare detaljhandel						
Sverige	20 787	17 370	18 355	19 980	21 099	23 389
USA	14 972	9 653	10 687	12 381	16 554	23 093

Källa: Partsgemensam lönestatistik för detaljhandeln sep 2010, BLS Occupational Employment and Wages, May 2010. SEK/USD årsgenomsnitt 2010 = 7,20.

De två dominerande yrkena i hotell och restaurangavtalet för arbetare är köks- och restaurangbiträde, samt servitörer, vilka står för 46 respektive 17 procent av alla anställda. Utöver dessa finns yrken som hotellstädare (10%), Kockar och kokerskor (9%), samt receptionister (7%). Även i USA är de två först nämnda yrkena de helt dominerande inom branschen.

Löner och lönespridning i Sverige och USA 2010 för de två största yrkena för arbetare inom hotell och restaurang						
Yrke / land	Medellön	Percentil 10	Percentil 25	Median 50	Percentil 75	Percentil 90
Servitörer						
Sverige	20 917	17 784	19 013	20 397	21 106	22 992
USA	12 444	9 392	9 853	10 974	13 266	17 949
Köks- och restaurangbiträden						
Sverige	18 319	13 814	15 913	17 784	18 815	20 338
USA	11 148	9 367	9 778	10 750	11 609	13 938

Källa: Partsgemensam lönestatistik för hotell och restaurang sep 2010, BLS Occupational Employment and Wages, May 2010. SEK/USD årsgenomsnitt 2010 = 7,20.

Löneläget i USA är även för dessa båda tjänsteyrken betydligt lägre än vad det är i Sverige. De genomsnittliga månadslönerna för en heltid ligger på 11 148 kronor för köks- och restaurangbiträden, samt på 12 444 för servitörer. Ser man till lönespridningen så går det inte heller här att finna något belegg för att extremt låga löner är individuella och övergående. Tvärtom är låga löner karakteristiskt för dessa yrken.

En naturlig slutsats av denna jämförelse med fyra yrken är att om lägсталönen varit högre i USA så har den haft en positiv effekt på hela lönestrukturen från den 10e till den 90e percentilen. Valet av en låg lägstalön är med andra ord ett politiskt val av att tillåta extrema låglönemarknader på arbetsmarknaden.

Låga lägstalöner och ungdomars sysselsättning

I avsnittet om sänkta socialavgifter ovan visades att kraftigt sänkta lönekostnader för unga i Sverige inte ökat ungas andel av sysselsättningen i vare sig detaljhandeln eller hotell- och restaurangbranschen. Hur ser det då ut på en extrem låglönemarknad som i USA? Vi har sett att såväl lägstalöner som medellöner i USA är exceptionellt låga i jämförelse med Sverige för fyra dominerande yrken. Hur påverkar det åldersstrukturen för yrkena? Är det så att det är större andel unga?

Andel anställda 2010 i åldersgrupper 20-64 år inom fyra större yrken bland arbetare inom detaljhandel, samt hotell och restaurang								
Ålder	Kassörer detaljhandel		Försäljare detaljhandel		Köks- och restaurangbiträden		Servitörer	
	Sverige	USA	Sverige	USA	Sverige	USA	Sverige	USA
20-24	34 %	32 %	30 %	26 %	54 %	35 %	31 %	37 %
25-34	31 %	24 %	30 %	22 %	28 %	23 %	38 %	32 %
35-44	16 %	16 %	18 %	16 %	10 %	17 %	17 %	14 %
45-54	11 %	16 %	12 %	19 %	6 %	15 %	9 %	12 %
55-64	8 %	8 %	9 %	9 %	3 %	9 %	5 %	5 %

Källa: BLS, Current Population Survey 2010, Partsgemensam lönestatistik för detaljhandel och hotell- och restaurang sep 2010.

I tabellen jämförs de fyra större yrkeskategorierna bland arbetare i åldrarna 20-64 år¹⁰. Ser man till andelen anställda så verkar inte extrema låglönemarknader vara sådana att de särskilt gynnar unga vuxna på bekostnad av äldre. Tvärtom är andelen unga vuxna i åldrarna 20-24 år och i åldrarna 25-34 år högre i Sverige i samtliga yrken förutom hos servitörer, där andelen 20-24-åringar är större. Detta trots att såväl lägstalöner som medellöner ligger betydligt lägre i USA. Utan fördjupande komparativa studier av detta är det svårt att slå fast några enkla förklaringar. En hypotes skulle kunna vara att extrema låglönemarknader drabbar alla anställda oavsett ålder med lägre löner, vilket gör att priset för äldre arbetskraft också blir relativt lågt i jämförelse med övriga samhället. Företagen kanske då tenderar till att föredra äldre och mer erfaren arbetskraft före yngre.

Det tycks också som om en större andel äldre fastnar i extrema låglönemarknader. Den större andelen äldre tyder på att man går in på låga löner och blir kvar i branschen där man har fortsatt låga löner. Lönestatistiken för USA som vi sett i avsnittet ovan tyder på det. Sannolikt ligger äldre i de högre lönelägena i USA, men de är ju i sig så låga att de fortfarande är att betrakta som löner man har svårt att leva på.

¹⁰ Det har inte varit möjligt att inom ramen för denna studie jämföra med grupper under 20 år och över 65 år. I både Sverige och USA arbetar många 16- och 17-åringar i dessa yrken. För detta har dock ingen jämförbar statistik kunnat fås fram. Dock är det för syftet i denna studie mest intressant att se till åldersgrupperna över 20 år då man kan anta att de då gått ur gymnasieskolan och börjar etablera sig på arbetsmarknaden.

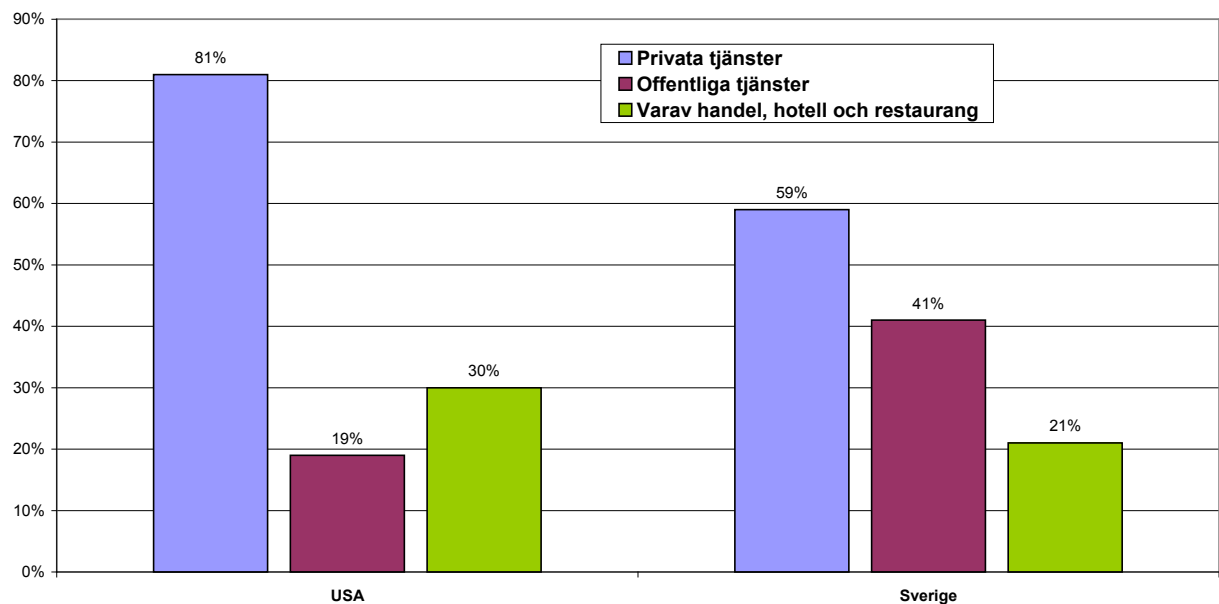
Avslutning

Vilket samhälle vill vi ha?

Avslutningsvis måste man i en jämförelse med de extrema låglönemarknaderna i USA se det ur ett större socialt och politiskt perspektiv. I grunden handlar det om vilket val av samhälle som medborgarna vill göra. När man ska jämföra den svenska och amerikanska modellen med varandra är det viktigt att se modellernas skilda sysselsättningsstrategier.

Andel sysselsatta i tjänstesektorerna i Sverige och USA

Källa: BLS, SCB 2005

I USA och Sverige är tjänstesektorerna ungefär lika stora. De står för cirka 75-80 procent av alla sysselsatta. Men sammansättningen i de två modellerna är helt olika. I den amerikanska modellen dominerar den privata tjänstesektorn helt. Den står för 81 procent av alla tjänster, medan den offentliga sektorn endast har 19 procent. I Sverige är den offentliga sektorns andel dubbelt så stor med 41 procent, medan de privata tjänsternas andel är mindre, 59 procent.

Följaktligen är också en större andel sysselsatta inom handel, hotell och restauranger i USA. Av hela tjänstesektorn sysselsätts 30 procent inom dessa branscher, vilket är fler än i den offentliga sektorn. I Sverige sysselsätts 21 procent av tjänstesektorn i dessa branscher. Skillnaden beror på de extremt låga lönerna i dessa sektorer i USA. I jämförelse med USA är lönekostnaderna (inklusive övriga lönekostnader) för arbetare nästan dubbelt så höga i Sverige som i USA. Detta trots att lönekostnaderna för dessa branscher är låga i Sverige i jämförelse med andra branscher.

Den svenska modellen bygger på att lönerna i den privata tjänstesektorn ska hållas uppe med bland annat lägstalönerna för att undvika låglönemarknader. Men ett annat syfte är också att det ska utveckla de privata tjänstebanscher genom att tränga undan arbeten med dåliga villkor som endast skulle kunna finnas med extremt låga löner. Istället ska sysselsättningen i den svenska modellen hållas uppe i den offentliga tjänstesektorn med goda löner och bra villkor. Det finns ingen anledning till att rädda jobb med låga löner. Under sådana förhållanden finns inte tjänster som att packa ned varorna åt kunderna i den svenska detaljhandeln. De har helt enkelt trängts bort till följd av kravet på högre produktivitet. I valet mellan att ha låg-

löneemarknader och sysselsatta som plockar ned varor åt kunder, eller att öka sysselsättning i offentlig vård, skola och omsorg, så föredras det senare i den svenska modellen.

Den svenska modellen förutsätter dock att det finns en god a-kassa, omställningsstöd, samt en aktiv arbetsmarknads- och utbildningspolitik som är inriktad på att ställa om arbetskraften till de nya jobb som kommer fram. En fråga man kan ställa sig är om den politiska situationen ändrats så till vida att politiken börjat fjärma sig från tankarna i den svenska modellen. Genom att regeringen ger signaler om att lönerna för de med lägst löner bör sänkas är det inte bara en ny form av statlig inblandning i lönepolitiken, utan möjligen också frågan om en ny sysselsättningsstrategi.

Att inte konkurrera med lägre löner utan med högre kunskap har alltid varit ett fundament för den svenska modellen. Därför har omvandlingstryck bejakats. Regeringens nuvarande politik är snarare inriktad på att med politiska medel sänka reservationslönerna (den lägsta lön man kan tänka sig att ta ett jobb för) genom jobbskatteavdrag, sänkt och försämrade a-kassa, försämrade aktiv arbetsmarknads- och utbildningspolitik, försämrade sjukförsäkringsmöjligheter, samt genom att höja priset på fackligt medlemskap. Måhända ska man se de allt mer högljudda kraven på sänkta eller frysta lägstalöner i detta större perspektiv. En ny väg bort från den svenska modellen stakas ut, en väg som leder mot extrema låglöneemarknader. Men är det verkligen ett sådant samhälle som vi vill ha?

Källor och underlag

Bureau of Labor Statistics (BLS)

Occupational Employment and Wages, May 2010

Current Population Survey, 2010

OECD, Annual Labour Force Statistics, 2010

Partsgemensam lönestatistik för arbetare inom detaljhandeln (avtal 100)

Partsgemensam lönestatistik för arbetare inom hotell- och restaurang (avtal 75)

Arvidsson Thonäng K, *Lägstlöner, lönespridning och arbetslöshet bland unga vuxna*, LO-rapport maj 2011.

Björnström L & Boman J, *Företagsbidrag istället för jobb*, Handels rapporter, juni 2009.

Finanspolitiska Rådets rapport 2011

Handels remissvar: "Nedsättning av socialavgifter för unga", 2007-01-10.

IFAU remissvar: "Kraftfullare nedsättning av socialavgifter för unga", 2008-05-26.

Konjunkturinstitutet, Konjunkturläget dec 2008

Riksrevisionen, *Sänkta socialavgifter – för vem och till vilket pris?* (2008)

Handelsanställdas förbund
Box 1146 111 81 Stockholm
08-412 68 00